

קבורת שרה

ותמת שרה בקרית ארבע הוא חברון בארץ כנען ויבא אברהם לספד לשרה ולבכתה:
(בראשית כג, ב)

מצות קבורת המת

כתב הרמב"ם (אבל יב, א) ההספד כבוד המת הוא, לפיכך כופין את היורשין ליתן שכר מקוננים והמקוננות וסופדין אותו, ואם צוה שלא יספדוהו אין סופדין אותו, אבל אם צוה שלא יקבר אין שומעין לו, **שהקבורה מצוה שנאמר כי קבור תקברנו.**

כן כתב הרמב"ן בתורת האדם (שער הסוף - ענין הקבורה) וז"ל בנגמר הדין (סנהדרין מו, ב) א"ר יוחנן משום רשב"י רמז לקבורה מן התורה מנין ת"ל "כי קבור תקברנו", מכאן רמז לקבורה מן התורה. פירוש קבורה בקרקע קאמר, ולהאי לישנא מלין את מתו ממש דעובר בלא תעשה דגמר מתלוי גופא, וריבויא דתקברנו לגניזת קרקע אתי. והתם א"ל שבור מלכא לרב חמא קבורה מדאורייתא מנא לכו, אישתיק ולא א"ל ולא מידי. אמר רב חמא בר יעקב אימסר עלמא בידא דטפשא, איבעיא ליה למימר "כי קבור", ודחינן דעביד ליה ארגז, לימא ליה "תקברנו", לא משמע ליה לשבור מלכא, אלמא ארגז לאו קבורה הוא. נמצינו למדין שהעושה ארון למת ומניחו בבית הקברות אינה קבורה, ובכלל מלין את מתו הוא ועובר עליו, ואם עשה ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו, ואף על פי כן יפה הוא לקברו בארץ, דקבורת ארץ ממש מצוה כצוואתו דרבי ואפילו בחו"ל.

קבורה בארון ע"ג קרקע

והנה הרמב"ן עה"פ "וידבר אתם לאמר אם יש את נפשכם לקבר את מתי מלפני שמעוני ופגעו לי בעפרון בן צחר", כתב וז"ל וטעם מלפני - כי אם לא תעשו כן אקברנו בארון. ותמה עליו הכל"ח מהא דכתב הרמב"ן בתוה"א שאסור להשהות המת בארון, וחייב לקוברו בקרקע. וכבר תמה עליו הכל"ח ממש"כ הרמב"ן עצמו שאינו מקיים מצות קבורה אלא בקרקע, ולא בארון, א"כ איך אמר להם שמוכן להשאיר את שרה בארון.

ותי' הכל"ח שיש כמה טעמים למצות קבורת המת, דאיתא במדרש (ב"ר בראשית פרשה כ) וז"ל "עד שובך אל האדמה כי ממנה וגו'", אמר לו קומץ עפר של אדמה שנבראת ממנו לא גזול בידך, כי עפר אתה ואל עפר תשוב. ומטעם זה א"א לקברו בארון, שהרי אינו מחזירו לעפר. וכן מבואר ברמב"ן (שם) וז"ל ירושלמי (כלאים ט, ג) בצוואתו דרבי, אל תרבו עלי מאד תכריכין ותהא ארוני נקובה לארץ, פירוש שיטלו הדף התחתון שבארון וישכיבוהו על הארץ שקבורת קרקע מצוה, ולא תימא משום חביבותא דארץ ישראל אלא אפילו בחוצה לארץ דכתיב **ואל עפר תשוב.** והטעם שיש כאן גזילה מסביר הכל"ח, שהוא לקח העפר והיה מוטל עליו לתקנה ולזככה, ואם הוא חטא אז חייב להשיב את מה שלקח ולא מלא תפקידו.

ויש עוד סיבה הובא בתוס' יו"ט (אבות ב, ז) בשם הכל בו (הלכות אבל) שטעם הקבורה מפני שקשה לנפש כשתראה הגוף מתבזה ומוטל בלי קבורה. ועל דרך זה אמרו קשה רמה למת כמחט בבשר החי, והדמיון הזה דמיון במציאות הקושי לא בדמותו.

וכתב הכל"ח שהנ"מ בין הטעמים הוא קבורה בארון על הקרקע, שלפי טעם הכלבו עכ"פ אינו רואה את הבזיון של הגוף, אבל לפי טעם המדרש לא די בארון וצריך להחזיר הגוף לקרקע ממש.

ומעתה מיושב דברי הרמב"ן, ששרה אמנו היות והיתה בלי חטא כמאמר חז"ל, א"כ היא זככה את הגוף, וממילא אין "חיוב" להחזיר הגוף להקרקע, ומטעם הבזיון הרי היא מונחת בארון וליכא בזיון.

[ועי' אור החיים עה"פ "ותמת שרה וכו'", שרמז הכתוב באומרו בקרית ארבע לומר כי ח"ו לא יתייחס המיתה לצדיקים, אלא שקרית ארבע פי' עיר שהיתה בנויה מד' יסודות נפרדה היא ונסעה מהם. ואומרו היא חברון פי' שהגם שמתה היא משפעת בהם בחינת החיבור, כי הצדיקים הגם שימותו הגוף אינו מושלל מהחיים כי צדיקים במיתתם קרויים חיים, וצא ולמד (שבת קנב, ב) ממעשה דרב אחאי בר יאשיה, (שחפרו אצל קברו ודיבר עם ר"נ, עי"ש). והטעם הוא כי בהיותם בעולם הזה מהפכים בחינת החומר שביסודות לבחינת הרוחניות הקדוש שבנפש באמצעות מעשים טובים והפלטת התורה שמשתדלים בעולם הזה].

ביקש שלא יקברוהו עד שלא יעלוהו לארץ ישראל

בספר חשוקי חמד מביא דיון על יהודי שומר תורה ומצוות, שהיה גר ברוסיא בזמן שלטון הקומניסטים שהיה מאד קשה ליהודים לצאת משם לארץ ישראל, והוא ביקש כמה פעמים מהשלטונות שיתנו לו אשרת יציאה והם סירבו לאפשר את יציאתו, ומרוב תשוקתו לארץ ישראל, ביקש שלכל הפחות לאחר מאה ועשרים שנה, כשבני ביתו יקבלו אישור יציאה, יקברוהו בארץ ישראל, ופחד שמא כשיקבלו את האישור, מרוב הטרדות עלולים הם לשכוח אותו שם, לכן ביקש שלא יקברוהו כאן כלל, אלא שיכניסו אותו לארון, וישימו זאת בחצר, ויאטמוהו היטב שלא יהיה ריח, וכך קיוה שלא ישכחו להעלות את גופתו לארץ ישראל. לאחר פטירתו באו ילדיו לשאול, האם לקיים את צוואתו, ולהשאירו כך בארון, או שמא יש לקברו על תנאי, ולהוציאו לאחר מכן.

הקבורה זוקא בקרקע

עי"ש שהביא מש"כ הטור (יו"ד סימן שסב) וז"ל (אחרי שהביא המקורות לחיוב קבורה), לפיכך הנותן מתו בארון ולא קברו בקרקע, עובר משום שמלין המת, אלא צריך לקוברו בקרקע, ואם עשה לו ארון וקברו בקרקע אינו עובר עליו, ומ"מ יפה לקוברו בארץ דקבורת ארץ ממש מצוה אפילו בחו"ל. נמצא שאין די להכניס את המת לארון, והקבורה נחשבת רק אם הוא בתוך הקרקע.

למה לא קברו את יוסף בארץ עד היציאה ממצרים

והנה יש להקשות על הא דכתיב אצל יוסף "ויישם בארון במצרים", ואמרינן בסוטה (יג, א) מנין היה יודע משה רבינו היכן יוסף קבור, אמרו סרה בת אשר נשתיירה מאותו הדור הלך משה אצלה אמר לה כלום את יודעת היכן יוסף קבור, אמרה לו ארון של מתכת עשו לו מצרים, וקבעוהו בנילוס הנהר, כדי שיתברכו מימיו, הלך משה ועמד על שפת נילוס, אמר לו יוסף יוסף הגיע העת שנשבע הקדוש ברוך הוא שאני גואל אתכם והגיעה השבועה שהשבעת את ישראל אם אתה מראה עצמך מוטב אם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך, מיד צף ארונו של יוסף. רבי נתן אומר בקברניט של מלכים היה קבור הלך משה ועמד על קברניט של מלכים אמר יוסף הגיע עת שנשבע הקדוש ברוך הוא שאני גואל אתכם, והגיעה שבועה שהשבעת את ישראל, אם אתה מראה עצמך מוטב, ואם לאו הרי אנו מנוקין משבועתך, באותה שעה נזדעזע ארונו של יוסף, נטלו משה והביאו אצלו. ויש לשאול אמאי לא קברוהו ישראל במצרים על תנאי, עד שיצאו ממצרים.

המצרים הם שהכניסו לנילוס

ובשיטה מקובצת (סוטה שם) הביא בשם תוס' הרא"ש שבמדרש איתא שהמצרים הכניסו אותו לנילוס, כדי שלא יצאו ישראל חוץ למצרים שסבורים המצריים שלא יוכלו להוציא אותו, והם בשבועה שלא יצאו ממצרים אם לא יעלו עצמות יוסף עמם. ובמדרש שכל טוב (בראשית פרק נ) איתא שלכן עשו לו ארון של מתכות ושקעוהו בנהר נילוס, כדי שלא ידעו בו המצרים ויעשוהו לאלוה.

כיון שהוא לזמן אינו צריך לקברו

ובערוך השולחן (יו"ד שסב, ג) תי' למה לא קברו את יוסף, לפי שצוה יוסף לבלי לקבורו במצרים, הוכרחו להטילו בארון ולהטמינו בנילוס, וביציאתן ממצרים נטל משה רבינו ארונו של יוסף כמבואר בתורה. ומזה הטעם נהגו גם בזמן חכמי הש"ס כדתניא ארון העובר ממקום למקום משום דהקבורה היתה במקום אחר, וגם רבינו הקדוש קברוהו במקום אחר, ועוד יש טעמים לחכמי האמת בארונו של יוסף, עכ"ד. ולכאורה מבואר בדבריו שאם רוצים לקברו במקום אחר, אין צריך להטמינו בינתיים.

לשיטה שיוסף נמצא בקברניט של מלכים הרי זה קבורה

ובשו"ת חלקת יעקב (יו"ד סימן רג) כתב שלתירוץ השני בסוטה (שם) שבקברניט של מלכים היה קבור, וכן הוא במדרש רבה בשלח, לא קשה מידי, כיון שהיה קבור שם בכוח, ורק משה לא היה מכיר איזהו, וזה כוונת תרגום ירושלמי וברשב"ם, שפירשו ויישם בארון במצריים, דהיינו בקרקע של מצרים שקברוהו עד שיצאו.

ולכאורה נחלקו הפוסקים כשהקבורה היא לאחר זמן, אם צריך בינתיים לקברו, שבערוך השולחן מבואר שאין צריך, שזה כמת העובר ממקום למקום, אך לשאר האחרונים שלא תירצו כן, לכאורה מבואר שיש מצוה לקברו אף אם רוצים להעבירו לאחר זמן.

למה רבי אלעזר בן רבי שמעון צוה שלא לקברו

עוד הק' שם על ההיא דב"מ (פד, ב) כי הוה קא ניחא נפשיה (דרבי אלעזר בן רבי שמעון) אמר לה לדביתהו, ידענא בדרבנן דרתיחי עלי, ולא מיעסקי בי שפיר, אוגנין בעיליתאי ולא תדחלין מינאי. והקשה המהרש"א דקבורת מת מצוה היא, ועובר בלא תעשה, ותי' דאיבעיא להו התם קבורה משום בזיונא, או משום כפרה, א"כ לא היה שייך אצל ר"א. דאיתא התם שכבר בא לידי נסיון שאין רמה ותולעה ישלוט בו, (שעשו לו ניתוח והוציא ממנו חלב ולא הסריח), ולא יבא לידי בזיון. וכפרה נמי לא הוה צריך דיסורים שהיה לו היו ממרקין ומכפרין עליו. עוד תי' דמשום כבוד המת שרי להלין, והוא משום כבודו עשה, כדקאמר ולא מעסקי בי.

כפרה או בזיון

(סנהדרין מו, ב) איבעיא להו קבורה משום בזיונא הוא או משום כפרה הוא, למאי נפקא מינה דאמר לא בעינא דליקברוה ליהוא גברא, אי אמרת משום בזיונא הוא לא כל כמיניה, ואי אמרת משום כפרה הוא הא אמר לא בעינא כפרה, (ואי נמי קבריה ליה לא מתכפר - רש"י). ת"ש מדאיקבור צדיקי, ואי אמרת משום כפרה צדיקי לכפרה צריכי, אין דכתיב אדם אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא.

והקשו האחרונים והלא קבורה היא מן התורה, ומה ראתה הגמרא לחקור טעמא דקרא, והא לא פסקינן כרבי שמעון שדרש טעמא דקרא.

ותירץ הרדב"ז (ח"ב סימן תשפ) דאי אמרינן משום כפרה ואמר לא תקברוניה קוברין אותו ואין לו כפרה, כיון שהוא לא רצה בה. וכן מדוקדק בלשון רש"י (הנ"ל).

והלחם משנה (אבל יב, א) תירץ דאיבעיא בגמ' זה רק לאיכא דאמרי דאמר רבי יוחנן רמז לקבורה מן התורה, דמלשון רמז משמע דאין קבורה מן התורה, אבל ללישנא קמא דעובר משום מלין מתו מקבר תקברנו אף בשאר מתים, כיון דהוי מן התורה ליכא בעיא.

האם לשון "רמז" מראה שאינו אלא דרבנן

מה שנוקט הלח"מ שלפי ר"י שקבורה מן התורה אינו אלא בדרך רמז, אינו פשוט כלל, דיעויין בהשגות הרמב"ן לספר המצוות (שורש ג) שהעיר על מש"כ הרמב"ם (לענין גונב כדי שרת), "ויש די ספוק באמרם רמז ושפשטיה דקרא אינו כן", כסבור שהוא אסמכתא בעלמא, אבל כבר נאמר בלשון הזה רמז במקומות שבהם מן התורה. אמרו (שם פג ב, וש"נ) רמז לטבול יום שאם עבד חלל מניין ת"ל קדושים יהיו לאלקיהם ולא יחללו, אם אינו ענין לטמא דנפקא ליה מוינזרו תנהו ענין לטבול יום ששימש, ויליף חילול חילול מתרומה. הנה בכאן פסלו העבודה שעבד טבול יום והצריכו בעל הקרבן להביא קרבן אחר, וגוזרים על העובר מיתה, ומנו אותו מאלה שבמיתה, והוציאו תלמוד כל זה במלת רמז, כי הייתורים רמזים הם לא יתבוננו אלא מדרך הקבלה, וכן זה הגונב את הקסוה חיובו מיתה בידי שמים רמוז במלת כבלע את הקדש. וכן אמרו רמז לעדים זוממין שלוקין מן התורה מנין, והוא מדרש גמור ודינו מדאורייתא כדאיתא בפרקא קמא דמכות (ב, ב). ובגמרא ע"ז (לו, ב) אמרו ייחוד דבת ישראל דאורייתא הוא, דא"ר יוחנן

רמז לייחוד מן התורה מנין, ת"ל כי יסיתך אחיך בן אמך, אמרי דאורייתא ייחוד אשת איש, ואתא דוד גזר אפילו ייחוד דפנויה. ובספרי (קרח סי' קטז) שנו ר' נתן אומר מכאן רמז לשיר מן התורה אלא שנתפרש ע"י עזרא. וכן בהרבה מקומות (שבת קג ב, וש"נ יומא עה א, יבמו' נד ב, נדר' לט א, סנה' מו ב, זבחי' קלו ב, חולין מב א) אומרים רמז בדברים שעיקרם תורה].

מעכב "גלגול"

ועי' בזוה"ק (פרשת אמור פח, ב) על חומרת הענין של הלנת המת. וז"ל בתר דנפקא נפשא מן גופא ואשתאר גופא בלא רוחא, אסור למשבק ליה בלא קבורתא, דכתיב (דברים כא) "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא". בגין דמיתא דישתהי כ"ד שעות דאינון יומם ולילה בלא קבורתא יהיב חלישותא בשייפוי דרתיכא ומעכב עבידתא דקודשא בריך הוא מלמעבד, דאפשר דקודשא בריך הוא גזר עליה בגין למיתי בגלגולא אחרא מיד בההוא יומא דאתפטר לאוטבא ליה, וכל זמנא דלא אתקבר גופא נשמתא לאו עאלת קמי קודשא בריך הוא ולא יכלא למהוי בגופא אחרא בגלגולא תניינא, דלא יהבין לנשמתא גופא אחרא עד דיתקבר קדמאה. ודא דמי לב"נ דמיתת אתתיה לא אתחזי ליה למיסב אתתא אחרא עד דקביר לקדמיתא ובגין דא אמרה אורייתא לא תלין נבלתו על העץ.

על פי דברי הזוהר אלו כתב בספר מעיני החכמה ליישב הסיפור הנ"ל שלא קברו את ראב"ש, שצדיק כרבי אלעזר ברבי שמעון שהיה בטוח שהשלים נפשו, לא היה צריך קבורה.

רוח הטומאה שורה על הגוף לפני הקבורה

עוד כתב שם בזוהר וז"ל דבר אחר כד אתפרשא נשמתא מן גופא ובעיא למיזל לההוא עלמא לא תיעול לההוא עלמא עד דיהבין לה גופא אחרא מנהורא, ולבתר יכלא למיעל, ומאליהו תנדע דהווי ליה תרין גופין חד דביה אתחזי לתתא לבני נשא וחד דביה אתחזי לעילא בין מלאכין עלאין קדישין. וכל כמה דגופא לא אתקבר צערא הוא לנשמתא ורוח מסאבא אזדמן לשרייתא עלוי ולסאבא לההוא גופא, ובגין דההוא רוח מסאבא אזדמן לא מבעי ליה לאינש למיבת ההוא גופא ליליא חד, בגין דרוח מסאבא אשתכח בליליא, ואשתטח בכל ארעא לאשכחא גופא בלא נפשא לסאבא ליה ואסתאב יתיר, ועל דא אזהר לכהני ואמר לנפש לא יטמא בעמיו, בגין דאינון קדישין ולא ישרי עלייהו רוח מסאבא ולא יסתאבון.

כל הלילה

ועי' בשו"ת הרדב"ז (ח"א סימן שיא) שנשאל על מה סמכו שימות המת בחצי היום ואין קוברין אותו עד חצי הלילה. ואמרו קצת משכילים כי דבר זה אסור משום דכתיב "לא תלין נבלתו על העץ כי קבור תקברנו ביום ההוא"

והשיב שכל לינה האמורה בתורה אינה אלא כל הלילה, דכתיב "לא תלין פעולת שכיר אתך עד בקר", וקרא איירי בשכיר יום דגובה כל הלילה עד הבקר, ואם פרע בחצי הלילה או בשני שלישי הלילה אינו עובר עד הבקר. וכתיב נמי "ולא ילין חלב חגי עד בקר", משמע דלא הוי לינה עד שיעלה עמוד השחר. הילכך קרא דלא תלין נבלתו על העץ נמי אינו עובר בלאו עד שילינהו כל הלילה עד הבקר, ומ"מ מצות עשה לקבור כל הרוגי ב"ד ביום ההריגה, דכתיב "כי קבור תקברנו ביום ההוא".

קבורת מת בשבת

בשו"ת תשב"ץ (ח"ג סימן שד) מביא שיש מתיר לישראל לקבור את המת בשבת, ולמד זה ממילה שדוחה שבת. ותמה עליו התשב"ץ להביא עצות מרחוק לסתור פשטי התלמוד, שהרי בפירוש אמרו (שבת קנא, ב) אפילו דוד מלך ישראל מת אין מחללין עליו את השבת שנאמר "במתים חפשי" - כיון שמת אדם נעשה חפשי מן המצות, ולא התירו לו אפילו טלטול אלא ע"י ככר או תינוק, כדאי' בפ' במה מדליקין (ל, ב). ובאחרון משבת (קנו, א) אמרו נולד בשבת מת בשבת, כלומר לפי שחללו עליו את השבת ימות בשבת, ולא יוכלו לחלל עליו שבת. ובירושלמי (כלאים ט, ד) כשמת רבינו הקדוש ערב שבת היה, והיו דואגים שמא חללו שבת, אלא שהובטחו בבת קול שהם בני עולם הבא, ולא חללו שבת שדרך נס עמדה להם חמה. והמתיר הזה למד בג"ש נאמר במילה "וביום השמיני ימול", ונאמר במת "תקברנו ביום ההוא", מה מילה דוחה שבת אף קבורת מת דוחה שבת. ותמה עליו שאין אדם דן ג"ש מעצמו. ועוד דאיכא למפרך מה למילה שכן נכרתו עליה י"ג בריתות.

עוד כתב שאפילט אם היינו דנין ג"ש זו היינו אומרים דיו לבא מן הדין להיות כנדון, ומה מכשירי מילה אינן דוחין שבת, שהרי אין עושין איזמל בשבת לצורך מילה אף מכשירי קבורה אינן דוחין שבת, וחפירת הקבר מכשירי קבורה היא, שאין מצות קבורה אלא להכניסו בקבר ולהחזיר עליו העפר, ואם מצא קבר פתוח אינו חייב לחצוב לו קבר.

קבורה ב"קומות"

היום קוברים ב"קומות", היינו שעושים תאים מביטון (מעל הקרקע) וממלאים אותם בעפר. השאלה היא האם זה נחשב לקבורה בקרקע.

ראיתי בספק חשוקי חמד, שמביא שיש שלוש סוגי קבורות, א. קבורה בתוך מערה, דהיינו שחופרים בתוך המערה קבורה זה מעל זה, אך הקומות אינו מעשה אדם, אלא שחופרים בתוך הר זה למעלה מזה. ב. כאשר קברו בשטח מסוים, ואז מכסים את השטח בעפר, ומתחילים לקבור מחדש. ג. לבנות בנין של מספר קומות מבטון מזוין, ובכל קומה שופכים אדמה בגובה מטר וחצי, וכך לקבור את המתים.

שיעור ההפרש בין קבר לקבר

והנה כתב הטור (יו"ד סימן שסב) אין נותנין שתי ארונות זה על זה, ואם נתן כופין העליון שיפנה, שאין נוהגים בזיון במתים, ודוקא שאין ביניהם עפר ששה טפחים אבל

אם יש ביניהם עפר ששה טפחים מותר. ובב"י כתב שמהרמב"ן בספר תורת אדם משמע שדי בשלושה טפחים.

והב"ח כתב בשם תשובה לגאון דשיעור ששה טפחים בעינן אבל לא פחות, משום דבעינן לכל אחד תפיסתו דהיינו שלשה לזה ושלשה לזה, ובכאן ק"ק קראקא, דהקברות הוא ברחוב היהודים דאי אפשר לנשאו חוץ לרחוב מפני הסכנה, ונתמלא בית הקברות עד שהוצרכו לשפוך עפר על הקברים הישנים ולקבור שם מחדש, ואין שיעור כדי תפיסה לכל אחד ואחד לעליון ולתחתון, ואעפ"כ מקילין לקברם זה על זה, לאו שפיר עבדי דאפילו אי אפשר לקבור במקום אחר אסור לקבור זה על זה, אלא בדאיכא ששה טפחים ביניהם.

וכתב הפתחי תשובה (סק"ג) שבשו"ת שבות יעקב (ח"ב סימן צה) כתב על דבר הרחקת המתים אף שהדין פשוט ומבואר בטור ששיעור הרחקת מתים בין זה לזה הוא ששה טפחים, מ"מ פוק חזי מה עמא דבר, שקוברין זה אצל זה וזה על גבי זה אף שהוא שלא ע"פ הדין, דנתפשט המנהג לפי שלא לנו ניתן הארץ רחבת ידיים לפנינו, וכמה השתדלות צריכין בכל המקומות ליתן לנו קצת מקום, ודי לעמוד בשלנו במקום מצומצם, ודינים אלו לא נאמרו אלא במקום שהארץ רחבת ידיים לפנינו.

קבורה בבנין רב קומות

והנה בשו"ת בית יצחק (יו"ד ח"ב סימן קס) כתב שאפשר לקבור אף כשבנו בנין רב קומות, ורוצים לקבור בתוכו, ובתשובה שלאחר מכן חזר בו, והביא ראייה מדכתב הר"ן (סנהדרין מו, ב) וז"ל: רמז לקבורה מן התורה, כלומר שצריך קבורת קרקע..., ואין אדם יוצא מידי חובת קבורה אלא בקבורת קרקע, ולא שתהא הקבורה ממש בקרקע שלא יצא יד"ח אם יקבור ארונו בקרקע, אלא הכוונה בקבורת קרקע, מפני שהוא תכלית הענין שאין לך גניזה גדולה הימנו, וכן היה מנהג התלמוד בקבורת הכוכין שהיו נותנין שם המת כשהוא מונח בארון, אבל מפני שאמר הכתוב "כי עפר אתה ואל עפר תשוב", ואמרו בהגדה שהעפר הוא רפואתו, טוב לקיים בו קבורת קרקע ממש שלא בהפסק, וכן מנהגינו בגרוניא ובגלילותיה.

ומדברי הר"ן האלו הוכיח הבית יצחק דתלוש ולבסוף חיברו לא מהני, משום שצריך כי עפר אתה ואל עפר תשוב, וא"כ ה"ה בבנין שע"ג הקרקע אף שהעפר הוא עכשיו מחובר לקרקע עולם, משמע מדברי הר"ן שצריך להיות דוקא בתוך קרקע עולם שהיה מחובר מעולם.

קבורה משום כפרה ולכן יש להטמינו בארץ

וכן כתב בשם מרן הגריש"א זצ"ל (קובץ תשובות ח"ב סימן סד) עי"ש שנשאל מראש חב"א קדישא וז"ל לאור זאת מציעים לבנות בתי קברות בבנין של מספר קומות וכו'. לפי התוכנית ייבנה בנין מביטון מזויין כמו שבונים בנין מגורים, ובכל קומה תשפך

אדמה בגובה 1.50 מ', האדמה השפוכה בכל קומה יהיה לה קשר קבוע עם קרקע בתולה באמצע ארובה המלאה באדמה הנוגעת בתחתיתה בקרקע הבתולה".

השיב הגריש"א זצ"ל מלבד דלפמש"כ רש"י (סנהדרין מו, ב) קבורה משום כפרה "כי היכי דתהוי ליה כפרה בהטמנה זו שמורידים ומשפילין אותו בתחתיות", משמע דלפי טעמא דקבורה משום כפרה יש צורך לקבוע בתחתיות ארץ. זאת ועוד, ההצעה הנ"ל לבנות בתי קברות בבנין של מספר קומות היא שינוי ממנהג העבודה שנהגו עד כה, ועי' שו"ת דודאי השדה (סי' ל) דמנהג דמתים הוא חמור משאר מנהגים.

ואף שנהגו בחו"ל לקבור זה ע"ג זה, ודאי אין דנין מאי אפשר לאפשר, דשם ניתן ליהודים מטעם המלכות רק שטח מצומצם לקבורה, לכן היו נאלצים לקבור מתים ע"ג מתים, אבל במקרה דיש אפשרות, ודאי שאין לשנות מנהג הקבורה שהיו נוהגים משנות דור ודור, גם אם יהיה צורך להרחיק את ביה"ק מן העיר. חושבני שבארצה"ק עדיין יש מקומות קבורה כאלה, לכן אין אני רואה כעת צורך לדון בתוכנית זו.

מסכם הגר"י זילברשטיין שליט"א א. שקבורה במערות על גבי קומות בתוך הרים שאינו מעשה אדם, היא הקבורה שהיתה נהוגה מקדמת דנא ובזה אם מרחיק בין קבר לקבר כדין, אין בזה ספקא דדינא ומותר. ב. לשפוך עפר על גבי קרקע בגובה ששה טפחים, בזה כתבו הפוסקים שמותר, ומ"מ כתב מו"ח שזה רק במקום שאין מקומות קבורה. ג. לגבי קבורה בבנין בקומות, בזה יש עוד נידון כיון שזה תלוש ולבסוף חיברו, ובזה כתב הבית יצחק לשיטת הר"ן שאין זה קבורה בקרקע עולם. ואף אם יחברו לקרקע בתולה, מ"מ נשאר הטעם שאין לשנות מהמנהג הנהוג לקבור מקדמת דנא.

כהיום יש חוסר במקומות קבורה

אמנם ראיתי בספר "שורת הדין" (כרך יג) פסק דין (בערך בשנת תשס"ה) במשפחה שרכשו קבר לאביהם שנפטר ועוד קבר מחיים בשביל האמא, ולאחר הקבורה התברר להם שהנפטר נקבר ב"קומות", שאין הקבר מחובר לקרקע אלא תלוי באויר. התביעה היא לחייב את הנתבעת לתקן את המצב והבאת הנפטר למנוחה נכונה. בדיון הוסיפו התובעים, שהם רכשו את החלקות כשאביהם נפטר, ואמרו להם שזו חלקה של שומרי שבת אך לא הסבירו להם שהמדובר בחלקה מסוג ב', שהקברים בה הם במרפסת, באויר. הקבורה היתה בלילה גשום וסוער, והם לא יכלו לראות שזו קבורה בקומות, רק אחר כך כשגילו את זה, הם שאלו את הרב אלישיב (שליט"א) זצ"ל שאמר להם שזה מקח טעות, וגם שאסור לפנות את המת שכבר נקבר שם.

הם מבקשים שהנתבעת תמלא על חשבונה את החלל שמתחת לשני הקברים, באופן שכל השטח שמתחת לקברים

שקנו יהיה מלא באדמה, וגם יחברו את אדמת הקברים לאדמה שמתחת. התובעים הציגו מכתב שכתב הגרי"ש אלישיב (שליט"א) זצ"ל (הנ"ל) למנהל גחש"א (גמילת חסד של

אמת) הרב שכנא רותם בשנת תשמ"ו, בענין ההצעה ל"קבורה בקומות", ומסקנתו שם, שאין לדון מהנעשה בחו"ל וכו'.

בדיון השיבו שהמכתב של הרב אלישיב (שליט"א) זצ"ל מתייחס לתקופה שהיתה לפני תשע עשרה שנה, והנושא לא היה כל כך אקטואלי, כי היו עדיין מספיק מקומות קבורה בירושלים. אח"כ הלכו שוב חברי ההנהלה עם ראש העיר לרב אלישיב (שליט"א) זצ"ל ותשובתו היתה שאם מדובר במחסור בקרקע, זה הפיתרון. ואם אין מקום אחר במרחק של עד 5 ק"מ. הם הוסיפו, שהקבורה בקומות מתקיימת כבר חמש שנים, ועד היום נקברו כ- 15000 נפטרים בקומות, בגלל מצוקת הקרקע. אין להם כיום שום מקום פנוי לקבורה של שני בני זוג אחד ליד השני, אלא בקומות או בקבר אחד זע"ז.

הוסיפו שם שהאדמה בה נקבר הנפטר מחוברת עם "קרקע עולם" מצד צלע ההר, וקבורה זו עדיפה על קבורה בכוכים הנוהגת בכמה בתי עלמין, ולכן התירו רבים את הקבורה בדרך זו ללא פיקפוק, ובהם הגר"מ אליהו (שליט"א) זצ"ל; הגר"י קולין זצ"ל; הגר"ש ואזנר (שליט"א) זצ"ל; ועוד כמה רבנים.

חבל תלייה להשתמש כ"גרטל"

בשו"ת קול מבשר (ח"א סימן נח) דן בענין מה שהביאו העולים מחו"ל חבל עב שהסירו מעל אחד העצים, בעיר אחת שבמדינת פולין, שנתלו עליו מאחינו בית ישראל הי"ד, ומנהלי הוועדה הנ"ל הנהיגו שבזמן שמתאספים ביום עשרה בטבת בבהכ"נ של הר ציון להתפלל ולהזכיר נשמות ההרוגים הקדושים הי"ד אז יתאזר החזן בחבל זה, ועכשיו הם שואלים אם אין חשש איסור בזה.

עי"ש שהביא משו"ת שאילת יעב"ץ (ח"ב סי' קנ"ח) שדן באיש אחד שקנה סייף מאת התליין הממונה להרוג מחוייבי מיתה, ועשה ממנו סכין של שחיטה, וכתב היעב"ץ שיש לחוש בזה משום איסור הנאה, שכן בהרוגי ב"ד שנו חכמים סייף שנהרג בו נקבר עמו. והנה בסנהדרין (מה, ב) איתא אחד אבן שנסקל בה ואחד עץ שנתלה עליו ואחד סייף שנהרג בו ואחד סודר שנחנק בו כולן נקברים עמו, ופרש"י דמריבוייא דקבור תקברנו יתירא משמע ליה דאף עץ בעי קבורה.

ואע"פ שדין זה נאמר בהרוגי ב"ד, מ"מ כיון שמפורש במשנה (סנהדרין מו, א) ולא זו בלבד אמרו אלא כל המלין את מתו עובר בל"ת, ושם בגמרא דריש ליה מריבוייא דקרא דלאו דוקא הרוגי ב"ד אלא גם כל שאר מתים יש בהם מ"ע ול"ת ד"לא תלין את נבלתו על העץ כי קבור תקברנו", א"כ גם מתים שנהרגו או נתלו שלא ע"י ב"ד צריך גם העץ שנתלה עליו קבורה ואסור בהנאה וכן האבן והסייף והסודר.

ממשיך שם שאפילו במת עכו"ם שייך לא תלין את נבלתו, כמו שמצינו ביהושע שהוריד את מלכי כנען מעל העץ לפני בוא השמש, וכמ"ש הרמב"ן עה"ת (פ' תצא בפסוק לא תלין נבלתו על העץ) וממילא גם העץ שנתלה עליו מת עכו"ם טעון קבורה ואסור בהנאה. אבל לפי שיש חולקים על דעת הרשב"א והש"ע (יו"ד סי' שמט) וסוברים

דבעכו"ם מת גופא מותר בהנאה, (עי' מל"מ סוף פי"ד מה' אבל), וא"כ כל שכן הסייף שנהרג בו, לפיכך רמז היעב"ץ דאע"ג דבעכו"ם אינו ברור כל כך, אבל אם ישראל נידון ונהרג ע"י מלכות פשיטא דיש לחוש לאסור בהנאה את הסייף.

מה שהביא ספר הנ"ל ראייה מהרמב"ן שגם במתי גוים חל האיסור של הלנת המת, אינו ברור כלל, וז"ל הרמב"ן (דברים כא, כב) "ולא תטמא את אדמתך", על דעת רבותינו איננו טעם בלבד, בעבור שלא תטמא את אדמתך, שא"כ יהיה מותר בחוצה לארץ, אבל הוא לאו שני. והנה המלין התלוי או אפילו המת בארץ עובר בשני לאוין ועשה, ובחוצה לארץ בעשה ולא תעשה אחד, שהוא למד מן התלוי. ומן הלאו הזה קבר יהושע מלכי כנען ביומן, אף על פי שאין בתלייתן הקללה שהזכירו רבותינו במגדף ועובד ע"ז, אבל **היה בהם משום טומאת הארץ**, או שחשש לקללת אלהים מן המשל של שני האחים, כאשר פירשתי. מבואר שהרמב"ן שבפשטות רק בא"י יש איסור של הלנת מת גוים, משום דכתיב "ולא תטמא את אדמתך". וכן מבואר ברמב"ן לעיל (שם) וז"ל ואין ראוי שנטמא הארץ ותהיה קללת האלהים בארץ הקדושה, כי שם צוה את הברכה חיים עד העולם. ולכן צוה יהושע ויורידום מעל העצים (יהושע י, כז).

אבל עי"ש (בקול מבשר) דיש לפקפק בדינו של השאילת יעב"ץ, שהרי הרמב"ם (סנהדרין טו, ט) כתב טעם לדין זה שהעץ שנתלה עליו נקבר עמו, שלא יהא לו זכרון רע ויאמרו זה העץ שנתלה עליו פלוני. א"כ זה שייך רק אם נהרג בב"ד מחמת עבירה שעבר, אבל לא בנהרג שלא כדין. ובפרט בנ"ד שנהרגו ע"י מלכות הרשעה כמה וכמה צדיקים וקדושים הי"ד. אבל דחה הראיה לומר שהרמב"ם לא נתכוון לומר שהברייתא למדה דין זה מצד הסברא מחמת הטעם של הרמב"ם, שהרי הברייתא מביאה מן המקרא ת"ל "כי קבור", רק הרמב"ם הוסיף ליתן טעם למקרא, אבל לדינא אין לנו לדרוש טעמא דקרא מעצמינו ולומר דהיכא דלא שייך טעם זה ישתנה הדין. (יש להעיר שיש נידון גדול בדעת הרמב"ם האם פוסק כר"ש דדורש טעמא דקרא, ואכמ"ל).

לא בטל "דין" מיתת ב"ד

עוד הביא מש"כ בשו"ת חתם סופר (אהע"ז ח"ב סי' קל"ב) שנוהגים לקבור ההרוגים במקום מיוחד, שלא עם שאר קברים, ויפה עושים מטעם דדין ד' מיתות לא בטלו, ונוהגים עמהם כהרוגי ב"ד שיש להם קברות בפני עצמן. ועי' במס' שמחות פ"ח (ובמכילתא פ' משפטים), כשגזרו על רשב"ג ועל ר' ישמעאל שיהרגו והיה ר"י בוכה וכו', א"ל אף אני בוכה על שאנו נהרגין כעובדי ע"ז וכמחללי שבתות וכמגלי עריות וכשופכי דמים, א"ל רבי שמא סועד היית או ישן ובאתה לך אשה לשאול על נדתה ועל טומאתה וטהרתה ואמרת לה המתניני עד שאישן והתורה אמרה כל אלמנה ויתום לא תענון עם ענה תענה אותו, וכתיב בתריה והרגתי אתכם בחרב. הרי דגם גבי צדיקים וקדושים שייך דין ארבע מיתות ב"ד לפי מדרגתם.

עוד הביא שם תנא דמסייע להיעב"ץ, והוא מש"כ בעל ספר חסידים (סימן תתשי"ג), שמבואר שם כדברי השאילת יעב"ץ, ושם מיירי מן הרוגים שנהרגו על קידוש השם

עיינן שם. וז"ל סכין אחד מצאו בקבר של הרוגים שנהרגו על קידוש השם לאחר שנים רבות, שחפרו קבר ומצאו הסכין, ורצו לקחת אותו, אמר החכם במקום שנמצא שם תשימו אותו ואל יעשו בו מלאכה ואל יהנה בו.

מעתה בנ"ד, החבל שנתלו עליו יש לו דין סודר שנחנק בו וצריך קבורה, והוא אסור בהנאה וא"כ אסור להשתמש בו שיחגור אותו החזן על מלבושיו, והוא איסור דאורייתא דיליף לי' מקרא כנ"ל.